

Magyar könyvtárosok

SZABÓ KÁROLY (1824—1890)

Szabó Károly a múlt század legjelentősebb könyvtárosai közé tartozott hazánkban. Tevékenysége nem szorítkozott azonban csak erre a pályára, mert mint történészt is számontartja a magyar tudományosság. Életéből és munkásságából kizárólag csak főművét a *Régi magyar Könyvtár*-at ismerik könyvtárosaink, ezért helyesnek látszik, ha egész pályafutását ismertetjük, legalább is nagy vonásokban.

I.

Szabó Károly 1824-ben született a békésmegyei Köröstarcsán. Középkiskoláit Debrecenben végezte, majd a késmárki jogakadémián tanult. Néhány évi gyakorlat után megszerezte az ügyvédi oklevelet. Mikor felhangzott Kossuth híres „Tengerre magyar!” felhívása, tengerésznek állt be Fiumében. Betegsége miatt azonban ezt a pályát el kellett hagynia. Toldy Ferencnek, az Egyetemi Könyvtár tudós vezetőjének hívására Pestre jött, hogy segítsen neki a *Magyar Tudósok Tára* c. nagy munkája elkészítésében. Ez a vállalkozás azonban, melyben az összes magyar író életrajzát és műveik jegyzékét kívánták megörökíteni, az 1848-as események forgatagában abamaradt.

A magyar szabadság kikiáltásának első hónapjaiban Békés városa tisztügyészenek választotta meg. Ezt az állást azonban nem fogadta el. Lemondó levelében elhatározását meg is indokolta.

Mint tiszti ügyésznek hivatalosan szembe kellett volna szállnia a lakosság mozgalmával, mely a városi közlegelők felosztására irányult. Erre pedig ő nem vállalkozott. A mozgalom megindítója egyébként Békés országgyűlési követe. Tancsics Mihály volt.

A szabadságharc kitörésekor nyomban beállt az önkéntes nemzetőrök közé. Számos csatában vett részt a Délvidéken, különösen a szenttamási harcoknál tünt ki bátorságával. De nemcsak hősiességben, hanem könyvszeretetben is példát mutatott társainak. „Kis Thukydides”-nek hívták, mert a nagy görög történetíró munkáját állandóan oldalzsákjában hordta. Magyarokanizsán megakadályozta, hogy az ottani Szerveczky kastély szép könyvtára elpusztuljon.

A szabadságharc elnyomása után egy darabig szülőföldjén húzódott meg. Élete végéig büszkén emlékezett vissza arra, hogy részt vehetett a magyar nép hősi küzdelmében. Honvéd főhadnagyi egyenruháját megőrizte és egyik utolsó kívánsága volt, hogy abban temessék el. 1850-ben ismét Pestre jött, hol az Egyetemi Könyvtárhoz ki is neveztek gyakorlónak. Állását azonban nem foglalta el, mert Teleki József alkalmazta a „*Hunyadiak kora Magyarországon*” c. nagy munka sajtó alá rendezésére.

Innen Nagykorörsre került, a gimnázium görög tanárának. Az 1850-es években abban az iskolában a magyar irodalom és tudomány számos kiválósága tanított. Így elsősorban Arany János, Salamon Ferenc történész és Szilágyi Sándor a budapesti Egyetemi Könyvtár későbbi igazgatója és az egyetem történelmi professzora. Ezek társasága rendkívül serkentően hatott Szabó Károly tudományos tevékenységére. A görög nyelvben való jártassága lehetőséget nyújtott arra, hogy az addig Horvát István által alkalmazott, és gyakran nevesítéses névelemzés helyett, bizánci forrásokból újabb adatokkal világíthatta meg a magyarok őstörténetét. Forráskiadványokat szerkesztett és latinból magyarra fordította a legrégebbi magyar krónikákat (Anonymus, Kézai stb.). Tudományos munkája és a tanítás mellett kezelte az iskola könyvtárát is.

1860-ban Kolozsvárra került, mert az újonnan alakított *Erdélyi Múzeum* első könyvtárosává választották meg. Munkáját igen nehézké tette a múzeumot alapító arisztokraták hozzá nem értése, kik állandóan beleszóltak a szakkérdésekbe. Brassai Sámuel, a híres polihisztor volt

akkor a múzeum igazgatója, ki élesen kikelt ez ellen a „gyámkodás“ ellen. Szabó Károly teljes erővel Brassai melé állott e harcban. 1863 elején írta Gyulai Pálnak: „A mágnások a közgyűlés óta igen fel vannak ellene (Brassai ellen) ingerülve, ők tömött phalanxot képeznek, a Brassai pártja a magunk fajta proletár intelligentia, reményilem szintén össze fog tartani, s ha kell meg is vív azokkal...“ A hosszú és reménytelennek látszó küzdelemben azonban lassan elkedvetlenedett és már arra gondolt, hogy elvállalja a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárigazgatói állását. Az anyagi feltételek azonban maga és nagy családja számára elfogadhatatlanok voltak, ezért Kolozsváron maradt.

A magyarok östörténetének tanulmányozását folytatta és kibővítette azt a székelyek történetére vonatkozó kutatásokkal. Emellett azonban egyre inkább előtérbe lépett azon elképzelésének, a régi magyar könyvek tudományos bibliográfiájának megvalósítása. Évtizedes munkával, szívós kitartással és hihetetlen szorgalommal gyűjtötte össze adatait, melyekből megszületett legnagyobb műve a *Régi Magyar Könyvtár*.

Pedagógiai tevékenységét is folytatta. előbb egy középiskolában, majd a megnyíló kolozsvári egyetemen tanította a magyar történelmet. Tudományos tevékenységének elismerésül a Magyar Tudományos Akadémia előbb levelező, majd rendes tagjává választotta.

Eletének utolsó évtizedeit is a felfokozott, sokoldalú tevékenység jellemezte. Mikor 1890-ben meghalt, az ország közvéleménye egyaránt gyászolta, mint tudóst, tanárt, könyvtárost és bibliográfust.

II.

Könyvszeretete — ahogy ezt már említettük — ifjúkorában, a nehéz háborús években is megnyilatkozott. Nem kétséges, hogy ebben jelentős része volt Toldy Ferencnek a nagy irodalomtörténésznek, az Egyetemi Könyvtár vezetőjének. Szabó Károly kifejezetten könyvtárcsi működését — eltekintve az igénybe nem vett kinevezésétől az Egyetemi Könyvtárba — a nagykőrösi gimnáziumban kezdte. Példás rendet teremtett az iskola könyvtárában, ami annál is nehezebb volt, mert az éppen azokban az években nagyobb adománnyal gyarapodott.

Eredményes könyvtárcsi tevékenységére és tudományos működésére felfigyeltek a Királyhágón túl is. Ezért hívták meg Kolozsvárra könyvtárigazgatónak, ahol nagy feladat várt rá: neki kellett megszerveznie az Erdélyi Múzeum könyvtárát. Az új állását örömmel foglalta el s könyvtárosságról ő maga

írta: „... óhajításaimnak és vágyaimnak leginkább megfelelő pályátér.“ Nagy lelkesedéssel látott hozzá ehhez a munkához és néhány év leforgása alatt mintaszerű könyvtárat létesített. Az erdélyi magyarság igen sok és nagyértékű könyvajándékait példásan feldolgozták és a könyvtár az ő igazgatása alatt az ország jelentős közgyűjteményei közé emelkedett. A könyvtári munka valamennyi ágából kivette részét, ma is megvannak még azok a katalógusok, amelyeket ő maga készített szép, olvasható kézírásával. Hogy mennyire könyvtárosnak érezte magát, azt jól jellemzi az a kedves kis versike, mit magáról írt:

„Ha kérdik, hogy vagyok
Mondjad, hogy jól vagyok.
Hejh, reggeltől estig
A könyvtárban vagyok.“

A múzeum arisztokrata „pártfogói“ kívül a könyvtár rossz anyagi ellátottsága volt Szabó Károly munkájának legfőbb akadályozója. Ő azonban öntevékenyen és nagy gyakorlati érzékkel igyekezett elérni, hogy szerzetett könyvtárából a szükséges könyvek mégse hiányozzanak. Két ízben is nyomtatásban tette közzé a könyvtár duplumainak jegyzékét, hogy így a fölöspéldányok cseréjét elősegítse és a könyvtár állományát ezen a réven is gazdagítsa. Cserélt könyvtárral, könyvkereskedővel, könyvgyűjtővel. Nagy levelezést bonyolított le a beszerzés érdekében. Az állomány gyarapítását körültekintően és nagy lelkiismeretességgel végezte. Pontos hiányjegyzékeket állított össze a legszükségesebb könyvekről, a csonka többkötetes művekről és a folyóiratok egyes hiányzó évfolyamairól ill. számairól.

Könyvtáros tevékenysége során merült fel benne a gondolat, hogy össze kellene állítani a régi, magyarnyelvű könyvek bibliográfiáját. Az ilyen jellegű munka nem volt számára idegen, hiszen Toldy nemcsak a könyvtárcsi hivatást, hanem a magyar irodalom iránti lelkesedést és a régi könyvek szeretetét is felébresztette benne. A „*Magyar Tudósok Tára*“ c. munka komoly bibliográfiai munkát igényelt. Százzámra készítette már ekkor jegyzeteit papírlapocskákra, melyeket ő tréfásan „bankók“nak nevezett. A nagykőrösi gimnázium könyvtárában pedig már külön kezelte az 1711. előtt megjelent magyar könyveket. Érdeklődése szenvedéllyé fokozódott az Erdélyi Múzeum könyvtárában összegyűlt igen sok ilyen jellegű könyv tanulmányozása során. Hihetetlen munkabírással és lankadatlan szorgalommal járta évek hosszú során keresztül előbb Erdély, majd az ország többi részének könyvtárait, levéltárait és múzeumait.

Magával vitte minden útjára az eddigi anyaggyűjtésének eredményeit magában foglaló feljegyzéseit. „Szekerező bizottságot” szervezett, ahogy ő nevezte, hogy a tudósok által addig még nem használt szerzetesi, főúri gyűjtemények anyagát közkinccsé tegye. Kutatásainak részeredményeit sorozatosan megjelent cikkekben ismertette.

A sok évi fáradságos munka gyümölcsként született meg 1879-ben a *Régi Magyar Könyvtár* első kötete. (Szabó Károly akkor még nem gondolt arra, hogy a nem magyar nyelvű régi hazai nyomtatványokat is feldolgozza.) Ebben az úttörő bibliográfiában nagy pontossággal, igen megbízhatóan írta le az 1711. előtt megjelent és általa ismert közel kétezzer magyar nyelvű könyvet, közölve egyben azt is, hogy az illető műből hol talált példányt. Bibliográfiája nagy visszhangra talált. A tudományos világ és a közvélemény bizonyoságot láthatott ebből a munkából, hogy a török uralom másfél százada alatt is milyen sokat és nagy-szerűt alkottak magyar nyelven. Nagyobb ütemben indult meg ennek hatására az általa feldolgozott kor irodalmával való foglalkozás, melynek során újabb művek tucatjai kerültek napvilágra. Számátalan eddig ismeretlen nyomtatvány töredékét áztatták ki könyvkötésekből, melyek mint a föld a régészek számára, addig nem is sejtett kincseket őriztek meg.

A könyvtörténeti kutatások szempontjából nagyjelentőségű 1882. évi könyvkiállításon igen sok régi hazai nyomtatványt mutattak be. Ráth György és a kiállítás rendezőbizottsága vette fel azt a gondolatot, hogy Szabó Károly állítsa össze az 1711. előtt megjelent nem magyar nyelvű, magyarországi nyomtatványok bibliográfiáját. Arra nem vállal-

kozhatott, hogy újra végigjárja az ország könyvtárait, ezért rövid jegyzéket állított össze az általa ismert ilyen művekről és azt nyomtatásban megküldte a könyvtáraknak kérve, hogy azt saját állományuk átnézése után egészítsék ki. Az így nyert adatok felhasználásával rendezte azután sajtó alá a Régi Magyar Könyvtár második kötetét, melyben közel két és félezer könyvet írt le.

Alig jelent meg a mű, a Magyar Tudományos Akadémia máris megbízta a harmadik rész elkészítésével, mely a *magyar szerzők 1711. előtt külföldön, idegen nyelven megjelent műveit foglalta magában*. Ezzel a hatalmas munkával már nem tudott elkészülni. Az anyaggyűjtés befejezése és a két vastkos kötet sajtó alá rendezése Hellebrant Árpád munkája.

Szabó Károly ezzel a hatalmas alkotásával tette rá a koronát életművére. A Régi Magyar Könyvtár azóta is gazdag kincsesbányája az ezzel a korral foglalkozó valamennyi szakembernek. Mint igazi tudós, elégedetlen volt művével. Rögtön talált javítani és kiegészíteni valót. Az első részt tíz éven belül ismét sajtó alá kívánta rendezni, de ebben a következő kötetek munkája megakadályozta. Bibliográfiája valóban átdolgozásra szorul, de ez értékéből és jelentőségéből semmit sem von le.

Három hónappal halála előtt írta: „Még néhány évet élhessem és dolgozhassam, bizony nem magamért kívánám.” Munkáját tehát nem tekintette öncélúnak, szórakozásnak, azzal mindig a közösség javát kívánta szolgálni, akár könyvtárral, bibliográfiával, akár az ifjúság oktatásával foglalkozott.

Borza Gedeon

Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR 1955. ÉVI MUNKÁJÁBÓL

A könyvtárat az elmúlt évben 120 133 olvasó látogatta. Az olvasók legnagyobb része tudományos kutató, illetőleg egyetemi hallgató volt. Az olvasók összesen 591 779 könyvtári egységet (könyvet, folyóiratot, hírlapot, kéziratot, zeneművet, térképet és egyéb dokumentumot) használtak.

Jelentősen emelkedett az elmúlt év folyamán a könyvtárközi kölcsönzés hatékonysága. A legnagyobb részt tudományos intézetek és szakkönyvtárak által kért 6314 műből 5974-et sikerült közvetíteni. A megszerzett műveknek mintegy 60 százaléka magyar könyvtárakban nem található tudományos munka volt.

Az Országos Széchényi Könyvtár a könyv- és könyvtárpropaganda keretében 7 nagyobb és 28 kisebb, emlékeztető kiállítást rendezett aktuális események és kulturális évfordulók alkalmából. A könyvtár résztvett az országos jellegű kiállítások (Csokonai, József Attila, Bartók, Vörösmarty) rendezésében.

A könyvtár munkáját és az ott őrzött nemzeti kincseket 1738 látogató tekintette meg, közöttük százon felül volt a külföldi vendégek száma. Nagy forgalmat bonyolítottak le a könyvtár vidéki műemlék-könyvtárai is: a Keszthelyi Helikon Könyvtárát 19 262, az elmúlt évben megnyitott Zirci

Reguly Antal Tudományos Könyvtárát 3766, a Gyöngyösi Tudományos Könyvtárát pedig 473 látogató tekintette meg. (O. Sz. K.)

Tízezer forint támogatást adott a Vas megyei tanács a novemberi könyvgyűjtő hónap során a könyvtáraknak. Az összegből mezőgazdasági és ifjúsági könyvet vásárolnak és megjutalmazták a gyűjtés során legjobb eredményt elért iskolákat. A könyvgyűjtő versenyen a celldömölki általános leányiskola nyerte. második a vasszécsényi, harmadik az olaszfői általános iskola. A könyvgyűjtés eredménye több, mint tízezer kötet könyv volt, közte sok igen értékes mű is. (Kuntár L.)